

پژوهشکده آینده‌پژوهی در سلامت
کارگروه فرسنگستان علوم پزشکی در جنوب شرق کشور

مهاجرت پزشکان ایرانی به کشورهای حوزه خلیج فارس:
تحلیل شواهد موجود و نظرات ذینفعان

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست مندرجات

۴ مقدمه
۵ مهم‌ترین روش‌های مهاجرت به کشورهای حوزه خلیج فارس
۶ واقعیت‌هایی در مورد مهاجرت پزشکان ایرانی به کشورهای عربی حوزه خلیج فارس
۷ مهمترین دلایل مهاجرت پزشکان
۸ جذابیت کشورهای حوزه خلیج فارس
۹ عوامل بازدارنده مهاجرت پزشکان به کشورهای حوزه خلیج فارس

مقدمه

شاید تا ده-پانزده سال پیش مهاجرت به کشورهای حوزه خلیج فارس یک ایده نه چندان جالب بود؛ اما با تغییر شرایط سیاسی و راه اندازی برنامه های توسعه در این کشورها، تغییرات بسیاری رخ داد و کشورهای حوزه خلیج فارس را به یکی از جذابترین مقاصد مهاجرتی ایرانیان تبدیل کرده است. از آنجایی که درآمد اصلی کشورهای حوزه خلیج فارس از طریق صادرات گاز و نفت به سایر کشورهاست، شاخص ها و استانداردهای زندگی در آنها بسیار بالاست و همین مسئله باعث شده تا تقاضای مردم از سرتاسر جهان برای مهاجرت و زندگی در این کشورها نیز افزایش یابد. علاوه بر این، میزان درآمد و حقوق کارمندان در این کشورها بالاست و دولت نیز از کارکنان مالیات دریافت نمی کند. همه ی این مسائل دست در دست یکدیگر باعث محبوبیت کشورهای حوزه ی خلیج فارس برای زندگی شده است.

آمار دقیقی از مهاجرت به کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس وجود ندارد، اما حرف و حدیث ها درباره بالابودن این آمار، خصوصاً برای کار و خصوصاً برای مشاغل پزشکی زیاد است. در این گزارش، به بررسی مهمترین روش های مهاجرت، انگیزه ها، عوامل تسهیل کننده و بازدارنده مهاجرت پزشکان ایرانی به کشورهای حوزه خلیج فارس پرداخته می شود.

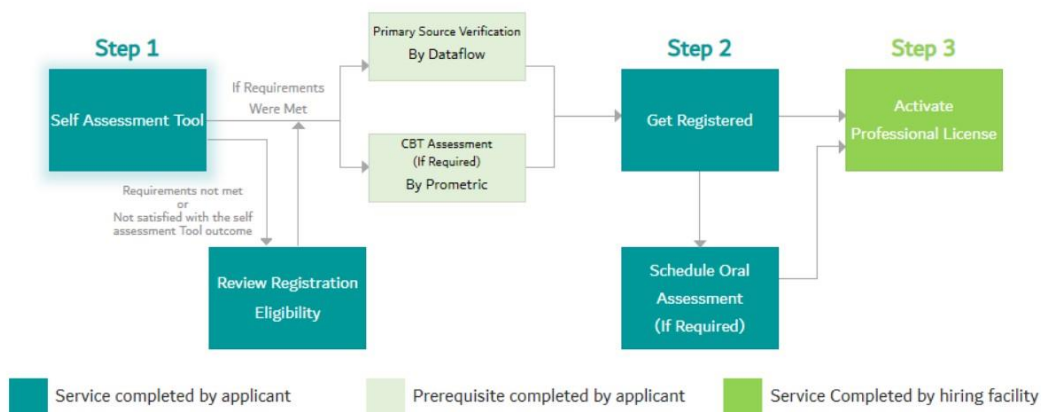
نکته: کشورهای حوزه خلیج فارس، همان کشورهای عضو شورای همکاری خلیج (فارس) یا همان GCC هستند؛ یعنی کویت (Kuwait)، عربستان سعودی (Saudi Arabia)، بحرین (Bahrain)، امارات (UAE)، قطر (Qatar) و عمان (Oman). اما در این گزارش، منظور از کشورهای حوزه خلیج فارس، فقط سه کشور امارات، عمان و قطر است؛ چون سه کشور دیگر نه شرایط مناسبی برای مهاجرت دارند و نه جزو مقاصد اصلی مهاجرتی برای ایرانی ها هستند.

مهم‌ترین روش‌های مهاجرت به کشورهای حوزه خلیج فارس

در حال حاضر، مهاجرت کاری یکی از متداول‌ترین روش‌های مهاجرت به کشورهای حوزه خلیج فارس است. هرچند هر کدام از این کشورها قوانین متفاوتی دارند. ثبت شرکت توسط پزشکان یکی از راه‌های ورود به عمان است که در مواردی می‌تواند درآمدی چندین برابر درآمد سالیانه پزشکان در ایران به همراه داشته باشد. هرچند شرایط ثبت شرکت‌ها و لزوم پرداخت سالیانه کسری از درآمد به دولت می‌تواند بر میزان درآمد خالص از این طریق اثرگذار باشد. به طور مثال، در عمان هزینه‌های ثبت شرکت با مسئولیت محدود (LLC) بصورت تک نفره حدود ۱۶۵۰۰ درهم و دو نفره حدود ۲۰۵۰۰ درهم است و برای تمدید سالیانه مجوز، ۴۰-۵۰ درصد مبلغ اولیه باید به دولت پرداخت شود. با کسب مجوز LLC اقامت دوساله برای شخص صاحب شرکت و اعضای خانواده صادر می‌گردد. هرچند این شرایط عموماً برای کسب و کارهای نوپا و پزشکان جوان به صرفه نیست و معمولاً توصیه نمی‌شود.

بهترین مسیر برای ورود متخصصان ایرانی (پزشک، داروساز، پرستار و سایر رشته‌ها) گرفتن ویزای کاری از طریق مراکز درمانی دولتی یا خصوصی است. بدین صورت که فرد داوطلب در آزمون‌های مرتبط با رشته خود شرکت کرده و در صورت قبولی و دریافت گواهینامه (licence)، پیشنهادات کاری مراکز مختلف را بررسی و در صورت پذیرش ویزای کاری می‌گیرد. مهمترین شرایط دریافت ویزای کاری در این مرحله عبارتند از: دانشنامه، گواهی سابقه کار، کارت نظام پزشکی، گوداستندینگ (برای ورود به دبی و رشته‌هایی غیر از پزشکی)، پاسپورت، رزومه‌ی کاری و لاگ بوک (برای رشته‌های جراحی دار) و تاییدیه DataFlow که برای تایید اعتبار مدارک تحصیلی الزامی است. حداقل سابقه کار (از زمان بعد از فارغ‌التحصیلی) لازم برای دوره تخصص، ۳ سال و برای دوره پزشکی عمومی ۲ سال است. در صورتی که فرد متقاضی سابقه کار کمتری داشته باشد می‌تواند به عنوان medical officer جذب سیستم درمانی شده و زیر نظر یک پزشک متخصص مقیم مشغول به کار شود. درآمد دریافتی برای این گروه از شاغلین بسیار کم است به طوری که در دبی ۲۰۰ دلار برای یک پزشک عمومی و ۱۰۰۰ دلار برای یک پزشک متخصص پرداخت می‌شود. از آنجایی که دبی به متخصصان ایرانی به طور مستقیم ویزای کاری نمی‌دهد، متقاضیان می‌توانند از طریق ایرانیان مقیم در آن کشور و یا مراکز درمانی که اسپانسر ایرانی دارند برای گرفتن ویزا اقدام کنند. مراحل ثبت درخواست در نرم افزار (DHA (Dubai Health Authority Application در زیر نشان داده شده است.

شکل ۱- مراحل ثبت نام و ارسال مدارک تحصیلی جهت اخذ ویزای کار در دبی

واقعیت‌هایی در مورد مهاجرت پزشکان ایرانی به کشورهای عربی حوزه خلیج فارس

تجربیات زیسته پزشکان ایرانی که در کشورهای عربی حوزه خلیج فارس فعالیت داشتند، بیانگر واقعیت‌ها و نکات قابل توجهی است که با تصورات رایج متفاوت است.

❖ بسیاری از پزشکانی که به کشورهای عربی و به ویژه امارات و عمان مهاجرت می‌کنند، در حوزه‌های غیر تخصصی مانند زیبایی فعالیت می‌کنند، حتی جراحان عمومی که به این کشورها وارد می‌شوند کارهای درمانی انجام نمی‌دهند. فعالیت در بخش خصوصی، نیازمند عقد قرارداد با تمامی بیمه‌ها و شرکت‌های بیمه‌ای است. قبل از انجام اقدامات درمانی و اعمال جراحی، لازم است پزشک حتما تاییدیه بیمه را گرفته باشد، که این فرایند معمولاً زمان‌بر و دشوار است. به این دلیل، بسیاری از پزشکان عمومی در حوزه‌هایی فعالیت می‌کنند که تحت پوشش بیمه نبوده و نیازی به گرفتن تاییدیه از بیمه ندارند.

❖ با توجه به اینکه درآمد پزشکان در این کشورها بسیار بالاست، پزشکان با سابقه و با تجربه به راحتی جذب این کشورها می‌شوند. برای مثال، پزشکان متخصص با سابقه کار بالای ۱۲ سال به عنوان Consultant حداقل ۳۰۰۰ دلار درآمد دارند. برای بعضی از متخصصین، میزان درآمد ماهیانه بین ۶ تا ۷ هزار دلار است. همچنین هزینه اسکان و رفت و برگشت به ایران نیز از سوی کارفرما تامین می‌شود.

❖ برای مهاجرت موفق، پزشکان ایرانی باید جذب مراکز و بیمارستان‌های دولتی شوند. اما این بیمارستان‌ها بیشتر تمایل به جذب پزشکان اروپایی و آمریکایی دارند و شانس پزشکان ایرانی برای جذب در سیستم درمانی دولتی این کشورها بسیار کم است.

❖ یکی از مراکز که عموماً پزشکان ایرانی مشغول به کار می‌شوند، هولدینگ‌های درمانی هستند. به طور مثال، هولدینگ درمانی آپولو یکی از مجموعه‌هایی است که در کشورهای حوزه خلیج فارس، هند و پاکستان اقدام به راه‌اندازی بیمارستان و ارائه خدمات ارزان قیمت پزشکی و درمانی به مردم می‌کند. بسیاری از پزشکان ایرانی که تمایل به ارائه خدمات دارند مانند پزشکان عمومی، متخصصان اطفال، داخلی و جراحی عمومی جذب این هولدینگ‌های درمانی می‌شوند. میزان دستمزد دریافتی در این مراکز از مراکز خصوصی و دولتی کمتر است اما در مقایسه با دستمزدهای دریافتی در مراکز دولتی و حتی خصوصی در ایران بسیار بالاتر و جذابتر است.

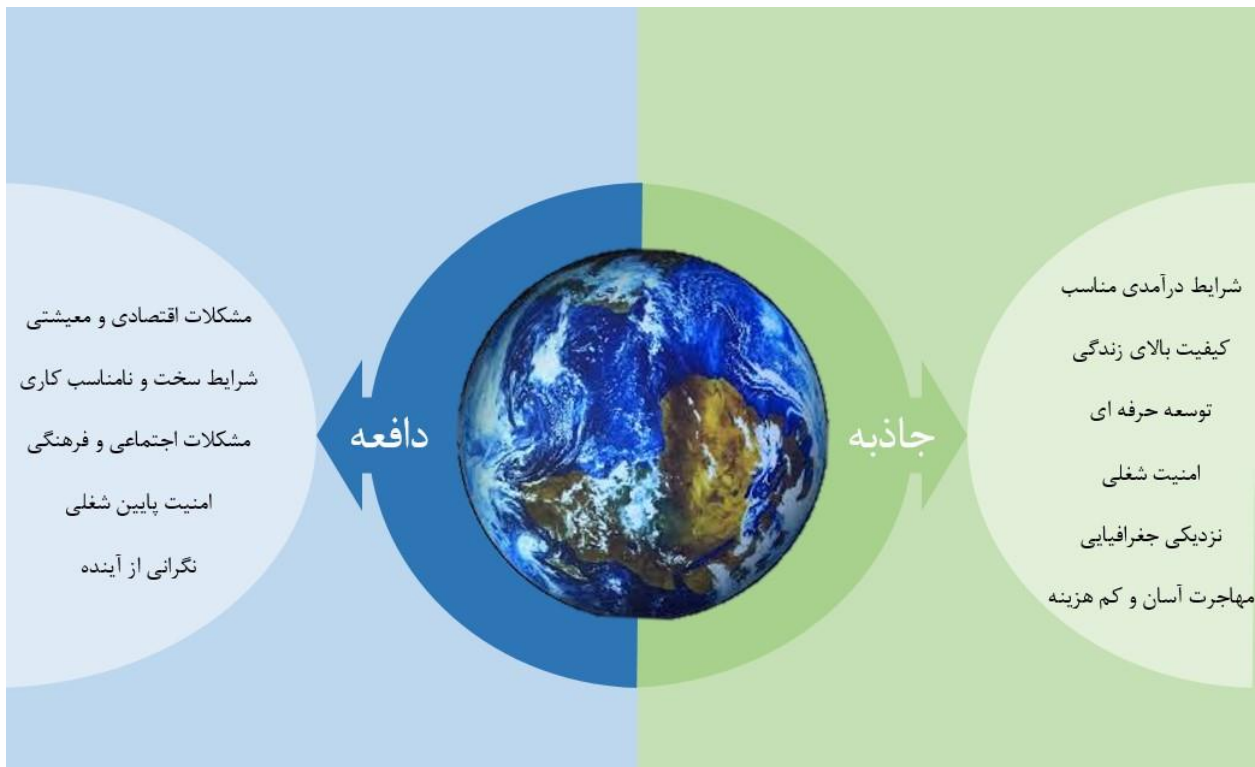
❖ مهمترین دلیل مهاجرت پزشکان ایرانی به کشورهای عربی حوزه خلیج فارس، جذابیت‌های مالی و درآمدی است. به طور مثال، برای انجام ۱۵ عمل جراحی Sleeve gastrectomy در ماه ۱۷ هزار دلار پرداخت می‌شود که در مقایسه با ایران بسیار چشم‌گیر و قابل توجه است.

❖ با توجه به شرایط فعلی کشور، در صورتی که وضعیت پرداخت و درآمد پزشکان به همین شکل باقی بماند، روند مهاجرت به کشورهای عربی افزایشی خواهد بود. افزایش مهاجرت به کشورهای عربی و رقابتی بودن جذب پزشکان، موجب تمایل بسیاری از پزشکان به دریافت دستمزدهای کمتر خواهد شد.

❖ مهاجرت به کشورهای عربی حوزه خلیج فارس، محدود به پزشکان جوان و کم سابقه نیست و در سالیان اخیر بسیاری از پزشکان با سابقه و مطرح کشور که سال‌ها هیات علمی دانشگاه بودند، نیز به این کشورها مهاجرت می‌کنند. بعضی از پزشکان باتجربه نیز تمایل به شرکت در آزمون‌های USMLE و گذراندن مجدد دوره‌های دستکاری در کشورهای توسعه‌یافته دارند.

مهم‌ترین دلایل مهاجرت پزشکان

به طور کلی دو موضوع بر مهاجرت نیروی متخصص و با کیفیت به کشورهای حوزه خلیج فارس تاثیرگذار است: عوامل دافعه کشور مبدا و جذابیت‌های کشورهای حوزه خلیج فارس. (شکل ۲)

شکل ۲- مهم‌ترین عوامل دافعه و جاذبه موثر بر مهاجرت پزشکان به کشورهای حوزه خلیج فارس

عوامل دافعه کشور

بر اساس شواهد موجود، طیف متنوعی از عوامل اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، سازمانی و فردی بر تمایل به مهاجرت در دانشگاهیان و نیروی انسانی متخصص تاثیرگذار است، اما بعضی مسائل در جامعه پزشکی سنگین‌تر و شدیدتر است و بنابراین مهاجرت در این گروه از متخصصین شدت بیشتری یافته و نیازمند توجه جدی است.

- ❖ محدودیت‌های قانونی، و درآمدهای پایین مهم‌ترین دلیل مهاجرت پزشکان ایرانی به کشورهای عربی حوزه خلیج فارس است. نبود ثبات اقتصادی و دورنمای نامناسب در وضعیت درآمدی در سال‌های پیش رو همزمان با افزایش مالیات بر درآمد، تمایل بسیاری از پزشکان به مهاجرت به کشورهای حوزه خلیج فارس را افزایش داده است.
- ❖ احساس ناامنی و عدم اطمینان به آینده نیز از عوامل مهم اثرگذار بر مهاجرت نخبگان و به ویژه پزشکان جوان است. احساس ناامنی یعنی اینکه گاه یک برخورد نابجا و نادرست و یا یک برخورد خشونت‌آمیز در یک نقطه از کشور به سادگی در فضای مجازی منعکس و باعث احساس بدی در جامعه پزشکی می‌شود. با توجه به شرایط اجتماعی و کاهش قابل ملاحظه سرمایه اجتماعی، حتی

کوچکترین برخوردهای محدود نامناسب و منفی به سرعت در جامعه منعکس شده به طوری که درک ناامنی‌ها و ضرب و شتم و آزار کادر درمان به صورت یک دغدغه جدی در کارکنان حوزه سلامت شده است. انعکاس گسترده خبرهای مربوط به خشونت علیه کادر درمان در شبکه‌های اجتماعی موید این واقعیت است که در بعضی از مراکز درمانی شرایط مناسب روانی برای کار و درمان بیماران وجود ندارد.

❖ پرداخت‌های نامناسب، تعرفه‌های پایین پزشکی، ندادن پروانه مطب به پزشکان جوان و عدم اجرای آرای دیوان عدالت اداری در حمایت از حقوق پزشکان موجب شده تا درصدی از پزشکان تربیت شده کشور دیگر طبابت نمی‌کنند و مابقی نیز یا در مراکز زیبایی و درمان ترک اعتیاد وارد شده و یا مهاجرت می‌کنند. هزینه اجاره مطب در بسیاری از شهرها بالا بوده، وام‌های بانکی که برای تامین مطب پرداخت می‌شود سود بالایی داشته و توان پرداخت این هزینه‌ها برای بسیاری از پزشکان وجود ندارد.

❖ در مراکز دولتی کشور، امکان توسعه حرفه‌ای وجود ندارد. دسترسی و تامین تجهیزات پزشکی، در شرایط فعلی دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور با محدودیت‌های فراوانی مواجه است. بعضی از دانشگاه‌های بزرگ کشور، برای تامین وسایل و تجهیزات خود از خیرین داخلی و کمک‌های ایرانیان خارج از کشور استفاده می‌کنند. سایر دانشگاه‌های علوم پزشکی نیز در این زمینه بسیار ضعیف عمل می‌کنند و بنابراین تجهیزات لازم برای انجام اعمال جراحی پیشرفته در مراکز دولتی وجود ندارد. بعضی از دانشگاه‌ها خود را موظف به انجام تعداد محدودی از اعمال جراحی و اورژانسی می‌دانند و هیچ تمایلی به ارائه خدماتی که موجب افزایش کیفیت درمان و کاهش عوارض بیمار می‌شود، ندارند. بیمارستان‌های خصوصی نیز امکانات محدودی دارند و توان سرمایه‌گذاری در بسیاری از حیطه‌های جدید علمی و تخصصی را ندارند. این محدودیت‌ها موجب تقویت انگیزه پزشکان برای جستجوی فرصت‌های پیشرفت حرفه‌ای در خارج از کشور می‌شود.

جذابیت کشورهای حوزه خلیج فارس

- ✓ رشد و ثبات شاخص‌های اقتصادی کشورهای حوزه خلیج فارس و دورنمای امیدوارکننده توسعه در این کشورها
- ✓ نبود قانون مالیات بر درآمد (Tax free income) یا دریافت مقدار خیلی کم، بر خلاف کشورهای توسعه یافته
- ✓ امنیت بالا، دور بودن از تهدیدهای بین‌المللی نظیر جنگ و درگیری‌های منطقه‌ای
- ✓ کیفیت زندگی بالا، دسترسی به امکانات و تسهیلات اقامتی و رفاهی
- ✓ مشابه بودن هزینه‌های زندگی در کشورهای عربی با مناطق خوب و ایده‌آل ایران
- ✓ نزدیک بودن به ایران، برای افرادی که دوربودن از ایران یکی از دغدغه‌های مهاجرتی آنهاست.
- ✓ اعتبار بالای مدرک پزشکی دانشگاه‌های ایرانی و تمایل زیاد کشورهای عربی به جذب نیروی متخصص از ایران (در مواردی که امکان اخذ دانشنامه وجود نداشته باشد، با ارائه گواهی کار و قبولی در آزمون و مصاحبه می‌توانند به دنبال کسب موقعیت‌های کاری باشند).
- ✓ ساده بودن شرایط گرفتن ویزای کاری در مقایسه با قوانین مهاجرتی کشورهای توسعه یافته (مدت زمان لازم ۲ ماهه برای اخذ ویزا در صورت داشتن شرایط لازم)

- ✓ عدم نیاز به مدرک زبان عربی (هرچند دانستن زبان عربی می‌تواند شانس گرفتن ویزا و قدرت چانه‌زنی فرد برای حقوق و دستمزد را خیلی بالا ببرد).
- ✓ پتانسیل فوق‌العاده این کشورها برای رشد و آینده‌شغلی، تحصیلی و تجاری مهاجران در این کشورها
- ✓ شکل‌گیری فرصت‌های جدید حرفه‌ای برای پزشکان ایرانی به واسطه‌ی توجه ویژه به مباحث و فناوری‌های نوین پزشکی (جراحی رباتیک و World Class Practice)
- ✓ توجه جدی به موضوع توریسم پزشکی، موجب شده است تا بعضی از بیمارستان‌های تخصصی و مراکز درمانی در کشورهای حوزه خلیج فارس اعتبار بین‌المللی یافته و فرصت‌های بی‌نظیری را برای توسعه حرفه‌ای و شغلی پزشکان خوشنام ایرانی فراهم کند. توریسم پزشکی یکی از پدیده‌های در حال رشد سالیان اخیر است که موجب جذب منابع مالی گسترده می‌شود و از این طریق می‌توان ظرفیت‌های درمانی کشور را ارتقا داد. به طور مثال، بیمارستان حمد در دوحه قطر، یک دستگاه ربات داوینچی به همراه یک جراح اروپایی را با هدف انجام اعمال جراحی رباتیک بکار گرفته است و با تخفیف‌های قابل توجه به بیماران خارجی موفق شده است در ۲ سال گذشته، ۲۵۰ بیمار مبتلا به سرطان رکتوم را با این روش عمل کند که در منطقه بی‌سابقه است. در کشور امارات نیز نمونه‌های متعدد و جالبی از توریسم پزشکی وجود دارد. به طور مثال، Dubei Healthcare City مرکزی است که موفق شده نمایندگی بسیاری از مراکز معتبر پزشکی دنیا را گرفته و پزشکان مطرح بین‌المللی را برای ارائه خدمات به این شهر دعوت می‌کند.

عوامل بازدارنده مهاجرت پزشکان به کشورهای حوزه خلیج فارس

- علیرغم جذابیت‌های متعدد کشورهای حوزه خلیج فارس در جذب پزشکان ایرانی، عوامل بازدارنده‌ای نیز وجود دارد که می‌تواند در تصمیم‌گیری برای مهاجرت به این کشورها تاثیر گذار باشد.
- ✗ شرایط اقامت دائم در بسیاری از کشورهای عربی مبهم است. ویزایی که برای مهاجرت به این سه کشور داده می‌شود، موقت و معمولاً ۱، ۲، ۳ یا ۵ ساله است. البته امارات چند وقتی است که ویزای طلایی ۱۰ ساله (Golden Visa) هم به بعضی متقاضیان می‌دهد. این ویزاها قابلیت تمدید و بعضاً تغییر به انواع دیگر را دارند، ولی امکان اقامت دائم برای این افراد وجود ندارد و دو کشور عمان و قطر برنامه خاصی برای صدور اقامت دائم ندارند.
- ✗ جمعیت کشورهای حوزه خلیج فارس محدود است و بازار کار این کشورها در حوزه خدمات پزشکی با جذب پزشکان و نیروی متخصص خارجی به سرعت اشباع خواهد شد. هرچند، تقویت سیاست‌های توریسم پزشکی و راه‌اندازی مراکز تشخیصی و درمانی چندملیتی و بزرگ می‌تواند موجب افزایش ظرفیت جذب نیروی انسانی متخصص خارجی شود.
- ✗ با توجه به این که بسیاری از پزشکان و کارکنان شاغل در بخش خصوصی در این کشورها، از کشورهایی مانند هند هستند، رقابت بین پزشکان ایرانی و هندی به یکی از موانع اشتغال پزشکان ایرانی تبدیل شده است. هرچند پزشکان و کارکنان هندی

عموما خدمات ضعیف تر و با کیفیت کمتری ارائه می کنند، و این امر موجب افزایش رغبت به جذب نیروی متخصص با کیفیت از ایران شده است.

* هزینه های زندگی در کشورهای عربی و به ویژه امارات بسیار بالاست. از این نظر، قطر و عمان وضعیت بهتری دارند. هرچند به دلیل دستمزدهای بالا، این موضوع نمی تواند مانع مهمی تلقی شود. از طرفی بسیاری از مراکز جذب پزشکان ایرانی، خدمات رفاهی قابل توجهی ارائه می کنند که می تواند بسیار موثر باشد.

* زبان فارسی در کشورهای عربی حوزه خلیج فارس کاربرد ندارد و داوطلبان مهاجرت به این کشورها نیازمند یادگیری زبان انگلیسی و عربی هستند. هرچند، گسترش مراکز آموزش زبان عربی با گویش خلیجی و دوره های آموزشی فشرده تضمینی (۳ تا ۶ ماهه)، امکان یادگیری زبان عربی را تسهیل کرده است و بسیاری از پزشکان متقاضی در این دوره ها شرکت می کنند.

* فارماکوپه کشورهای عربی با ایران تفاوت زیادی دارد. بنابراین داوطلبان مهاجرت به این کشورها، نیازمند مطالعه و بررسی فارماکوپه و راهنماهای بالینی اختصاصی این کشورها هستند که می تواند چندین ماه زمان ببرد. با توجه با استعداد و ضریب هوشی بالای پزشکان، این موضوع چندان دشوار نبوده و به راحتی قابل حصول است.